

2/0/4

Г-71 (0)

M. Gorkji.

G-59

9-ÇАНЬВАР

Qotoqondot: Qиваньсвек.
Авиат

FURLUNZA QЪRMEMBAS

1 9 3 4

Кирп.
9(с)1 ЧЯЛ
Г 71

М. Горький
9-е января
Перевод: Маликова К.
и Хусаннова А.
На кир. яз.

Центральная библиотека
Министерства культуры и
искусств ЧССР

275179

Редактор: _____ Тех ред: Галиев Ф.
г. Фрунзе, школа ФЗУ Типографии № 1 НКЛП Таш. № 103

9-саныбар

Toptun tyry şamaldyň aldandyň erkinine oýdunçan akijandyň tolgununda, aqyň ilgeriledi. Kişilerdin surdançan tısbely tolgundun ыajluu көвүк çaly şyjaqtandy.

Alardyň közdery çajnaft, biroq bir-birine çana öz-derynyň cecimine işenbegen şyjaqtuu garaşyşp, öz-özderüne taňyraqaşty. Syjlengen sözder qalyň toptun ystynde kicnekej quşlarda ajlanışat. Birinin aldında biri özderyn aqtaqyş kelgendej aqyň salmaq menen syleşyşet.

— Сыдај алаһ болдуқ. Ошондуқтан сықтық...

— El seversiz qozqolwojt.

— „Al“ minu tyşynwewy?...

Kewynce „al“ tuuralu, „al“ meerimdyu çana wağyň tyşynet deşti—biroq anь şypattaqan sözderünde, wojoq, çoq ele. Al tuuralu көптен,—kim billet ec qasap,—syndap ojlowoqonduqtary, anь tıryu, syn beti menen көз aldına keltirwegeni, sezilet, bul emine qyła alat—minu daqь çaqь tyşynuşwogen. Biroq „al“ wugyn kerek, wary anь biluuygy aşyqyşty çana, syn-daqьnda çaşar turqandyň emine ekenin nileşej, eriksizden көз aldylaryna bir coq emeni keltirişti. Umyt coq boldu, alar özderüne syşenyc usyn coqdu suraşty.

— Çoldoştorl öz-özynerdy aldawaqyła... Biroqda

өзүн-өзү алдоо керек болгондуктан ал ун қорқуну-
туу, толқуған көрсулықтын үндөрынүн арасында қо-
қолот.

- Biz асықты қаалавајбыз...
- Сен ваатыр сөзүңду қој!...
- Мында дақы Ојарон аке барқо!...
- Ал билет!...

Сыналған көрсулық, ајғым торқо вөлуңуыр, бир
чаңсыл волю албай көсөнын арасында ырақалысты; тала-
шыр қана тексеріп күүйдөсты. Көсөнын дувалына
қақылышыр қана қастыр көсөнын ортосына көздөј ты-
нөргөн көлдөј толқур ақышат— аңда шектин ылајлуу
күң куусы сезилет, сымтәр аныр бирдемент кундыгы
асық, мақсатқа четішүүдө ісеніс қолун қарық қыла тур-
қандај, қана аұл ісеніс менен ыткыл кесектер бир
сын, қурулған тенге вайланысты, ақысты. Ісенімсіздікті
қашығуға тырыссанда волю алған соқ; вилқанс тыныс-
сыздық қана қандајдыр бир ајғырға күүыр-шыбырға
мықтар қулақ тырылғөндүк сезилет.

Ісенбестікті тудуруооқо тырыссанда қолдорунан ке-
ле алады. Күүырты тыныссыздықтарда сыққан тавысқа
қарар өзгөсө бир қурус сезгіцтіктерда вайқалды. Кесе-
көсөдөн вьсылдар қартар келе қатқан қалың тортун
уламдан улам қанаты қажылыр, қавысты сықыр ке-
латат. Көздөрын қерге салыр тым еле бир нерсе ізде-
ген өңдүү көрысет.

Елдин сықты өзгөргөнуыне қарај ој-бікілі (сыр) да
өсты. Ал өсуш, қул-қутан—қалықтың өкмөткө арма-
ның ајтыр—мунун қақууға ақылу екендік, қана
турмушларын оңоону сурооқо иуіқтар вь екендік-
терін ојлотқондој вольду.

— Қан еткені менен вьздақы адам валазы емес-
визбі!...

— „Ал“ өзыда тышынөр... вьз андан тилек қылыр олтү-
равызқо!...

— Оова, тышынүүге тижішүүда... вьзделе қооқа сы-
қара қојвојбуз!...

— Дақы эле Ојарон атаңын өзы!...

— Азаматтар! Еркіндік сұраныр алыпвајт!...

— Ај—Јааај!...

— Тоқтосонсу—ој воорум!...

— Ушу шайтанды қуыр сықарғыласы!...

— Еміне керек екенін Ојарон аке қақысы билет!...
деген үндөр көсөну қаңырықтатты.

Қара вайтоосунун қелкесін қаматыр кийген шырық-
тај ұзын војлуу қағқаваш кийі, сырылған қарақайды
устыне сықа қалыр вазынан шаркесін қулур алдыда
көзүн вайыдатыр қайнатыр қатуу-қатуу улам асыла,
давысы өзгөсө сықыр сөзге кірішти. Сөзы „ал“ тууралу,
вадыша тууралу эле.

Аның сөзы деле қасар алған қана сұартма сөз-
дөј волюр, сөзынде—елдин қыргөын елқиретіп өзыне
еерциткідөј кыс соқ эле. Сылөөсы қасанды унутулаған
нерсені еске тышыргысы келіп, аның турмуштан қанса
қаныздандыған, көркөмсыз вөтін, елге елестеткісі кел-
ліп өзын-өзы кысөнткөндөј көрынды.

Ал нерсе дајым ыткыл өмырынде қалың вьқарадан
алыс вольсода емі ақа ел өзылөрынүн кыткен ымтө-
рын ајтқылар келгендіктен керек волюр турат.

Көрсүлік мурун сылөп қатқан кийінлі сөзындегы
нерсені—өлік қатарында көрыссөда; кийін ал адамдын
сөзы көптүн сырын таар, тилегін қозқор қыргөыне

Uje baştaqandəqtan qajtadan alardən kənyly uju baştady. Çomoq səjaqtaləp ajtylqan—eles-köz aldylarəna radəşəny anəq keltire albasada, andəj kyctyn vardyqənda, voloru şeksiz ekendigində viltišt.

Cecenda anə çomoqtoqu adamdarqa da, çana başqada ecen tyrdyy syrettergə saləştəp ajtəp etty. Cecendin səzy qatuu syjəgən tyşynyktyy səzy, voo-ruker—çooş, qalyqtyn qaməy ojlodon birəe syrettəp çattə. Bir tyrdyy işengendik eldi erkelettəp, qajrattandəp, alardən murunqu şektyy şəvərləpən vəşp çattə. Top muruntan kytkən maqsatəna şašt.

Bir-birine qəşləşuu arqasənda çyrekterəne çylu-luq pajda volup, kənyldəry kətərylyp tolqundap iş-tin voloruna, çyluu ymyt tuudurdu.

— Bizgə qəzy çelektin keregi çoq!—dep el aldən-da şarkeni vulyaqan qaşqa vəş kişi vərə çatat. Anəy tərşəp çarqəraqan vəş eldin kənylyn erik-siz əzyne tartat.

— Biz atavəzə kele çatavəz...

— Çamandəqqa vərə kəvəs...

— Çoldoştor! qəzy eđ vızdin qanəvəzdyən əny!...
degen yn eldin ystynən şaq etip acəq uquldu.

— Eldin əzyne vəşqa qutqaruuçusu çoq.

— Keregi çoq

— O, vuzulqan şajtandar!

— Qajon ake kires kətərsə, tiginin çelek kətə-rəny qarasaqar.

— Çar çəş volup turup, anəndaq vəşqarqəş kəlet.

Qalyd toptun ortosunan vuly işterine anca işən-ğenderi:

— Tigi çelektyyny quuqula—dep qardanəşp çyqəşəşat. Emi ilgeri qaraj arəştərtə artlyqan şajən əz əzdəry aldoo menen tilekterida vırgip kyçəjdy.

Çanə çana elestelgen „al“ ojloruna eski çomoq-tuu, merimdyy qaarmandəry tyşyryşty. Çanqa ojço tyşkən „al“ eldi əzyne işendirgisi keldi...

Birəe!

„Al“ vızdi syjət!—dep çyqərdə.

Bul eldin əzyləryny çyjal ojlondaqənyən əzy-ləry syjəndygyne işengendikter şeksiz ele. Top kəcəden suurulup çəqəp əzəndyn çəegine kelgende əzyləryny bet mandajəndaqə kəpyrəgə vərəuçu çoldordu tozup turqən uzun qatarqa tizilip turqən saldattardə kəryşty.

Biroq da bul vəzorqon dıval eldi toqtoto alvadə. Kək tunukədəj şaqajqan tunuq kəç suunun cətin-de, terdikke ojçon tyrdəj ajqən kəryngən saldattar-da, kəptyn kənylynə qorqunuc tuudurarləqtaj emes. Alar çoldorun vulyalaqtatəp, vır-birin tyrtkyleşyp, keede sekirişip, yşyğən vuttarəy çylytuuqa kırıiş-ken. Aldəqə əzəndyn arqə əjzyndə kəptyn kəzy-ne vəzorqon tam kəryndy. Al çerde vularə „al“ əzy, kyət. Əz muq-muqtaçdarəy tənəncylyk çana tənəctəq menen suraqanə vərə çatqan qalyqqa əzy-ləry syjəy ataqə çer dyngyrentkən qadərman mee-rimdyy uluqu askerlerin çiverip tosqoolduq qəla qojvos.

Oşondoç vəlsoda kəptyn vətine qorquu tamqasə tyşyp, aldəqə qatardəqylar ilkip vərə vəştašt.

Keer birөөлөрү чыңагышып артып карагышып кеелери елендешип чан чагытарын карашат. Bir-birine алдында салдаттарды найзагышып, чана алардын ес қандай таңыр-қарлық еместигин билдиргилери келишти.

Keer birөөлөрү чай-варақат қорқон устындөгы алтын¹⁾ периштені қарағыса кеелери өзүлөрүнчө сымтықансыр келе қатысты. Ажаныштуу ун менен дақь бирөө;

— Салдаттар ұшыды!...

— О-о-ва!...

— Ы-а-ас.

— Салдаттар тартып үсын да!...

— Қойдоғстор ақырын!...тыныс!...

— Ураа, салдаттар!...деди дақь бирөө.

— Сарь вагыты; кийген аријсер қылысын сууруп, қалақтыгып, елди қарар өзүнчө қыжғырып қатты. Салдаттар жыл етестен бир бирине ијин тирешип тұрып қалысты.

— Бұлар еmine?...деди толмоч келген бир ажал.

Ақа қоор берішкен қоқ. Ошол учурда, белгисіз се-нер менен көрсулыккөилгерилер қылуу қыян болду.

— Айтқал!...деген аријсердин қыжғырықь иқилду.

Bir қанса киші артына қарагыты, алардын аргасында санысқан қара таандан қылы ел, дақь аньн устыне көсе—көселердын өзөнге қујқан туура сууларадај қујулақан ел-қысқанда мурунқи топ ақа сыдај алыс-вај көругөө қанындақь ајантқа вьқырыдај қайнар толуп келишти...Bir қанса адамдар алдыға суурулуп сыдыр ақ қоолуқтарын алысқышып, аријсерди көздеј васыр вара қатыгышыр:

¹⁾ Вагыты сунқта найза кийууы томоқосыјақтыу тенета]. Q—A.

²⁾ Алтын феріште падыша сарајынн устындөгы периште сөлекаты. Абузар.

— Біз падышавьзға келе қатамыз!...дешти.

— Тынысқыл!...

— Айтқа болвосо атырам!

Аријсердин уны топқа қеткенде топ дақь ақа таңырқақан дүлөј қанырықтау қосун берди.

„Ақа“ елди қиверейт деген сөзды андан мурун деле айтқандарь болқон.

Biroq дақь өте ішеніктік чана мерчемдуулык менен келе қатқан тыныс елди аньн қылыс сууру, чана атысы ојлорундақь улуу ымытты қоқотқондој болду. Ал кыцтуын кыцтуусы. Аны еклмден ес нерседен қорқот деегө болвојт. Ошондуқтан өз елин оқ, найза менен қайра қуысқа ес қоны қоқ.

Uzun војлуу ағырсырај қара көз киші.

— Атууқавь?!...ата алыссың!!!...дедида елге ошол сөзун сымтықандана асуулақан тырде дақьузатты...

— Қана, қиверейт, дедедим веле!...

— Ким, салдаттар қиверейбіз?!...

— Қоқ, салдаттар емес тыјақтақьлар!...

деп қолу менен алда қайақты көздеј Шилтеди.

— Иј!...айтбадым веле, алардан қоқорқуларь!

— Аліге вұл іш белгисіз—қол!

— Eminege келе қатқаньвьзды вилишетда қојо вері-шет! Суу кысөды кеде наалықан қыжғырқтар, кеде асуулаңыр, бир цети шыдындап сыжлөген сөздер иқулат.

Eldin adil oju қоны қоқ тоsqоолдуққа тийр тақал-аньр тынысқандај болду. Eldin қымылы қызуулана вастады. Өзөндөн ықарлыу сууқ зығырар, найзанын уцтары қымылыз қарқырады.

El çyregünə көвүнсө сууq, çan qəjuucu taq qaluular çana ornoqondoç boldu. Məndan bir az çana murun bular aldyqçə maqsat—çoldoron aсьq көгүр turuşqan. Bulardyñ көz aldynda çomoqtoqudaj соң keçipter—turqan. Bular aнь syjgөн, çandarьn uluu ymytterge tojduruşqan... Eki iret teñ atьlqan mьltьq-tar—qan, ölyk, ontoloolordu çanь paçda qьldь. Bar-lyqь kyсьsyz, yzylgөн ymyt, çaraluu çyregьtөр menen qur—quu talьada qalyştь, torqo tyşkөн quştardaj vudalanyşьr bir çerden çьla alyşьvadь. Keeleri yn-syz, qaralanqan tyrdө çaraluularçь taşьdь. Ölykьtөrdy çьjьştь... Kee byrөelөry çьjьmьsьz tañ qalyр tyşyn-dөgydөj alardьn işin qarap turuştu.

Bir dalajь өrkөлөгөн, tarьnqan yn menen saldat-tarqda qarap çьjьqьrьştь.

Keeleri tьldedi, keeleri өtynyc ajttь, çoldoron vul-qaştь, çarkelerin alyşьp, eminege ekeni belgisiz vaş-tarьn ljişip, keeleri qorqunuştuu acuilanyştarь me-nen qorqutuştu...

Saldattar mьltьqtarьn buttarьna syjөр vьlq etvej turuştu. Çaаq terileri çavyşьp, сьqсьltarь orqojup, өңdөry çezdej qata tuştu. Vaarьnynda көzdөry aqarьp, erinderi todur qalqandaj көryndy. Toptuu ic-i-nen birөө ynynyn vardyqьnca çer çaңьrta çьjьqьrdь:

— Qata! qata volup сьqть voordoştor!... vaşqа vireelөр dep oçloptur!... İşenbegile!... Çyrgyle voor-doştor, tyşyndyrelь!...

— Oçaron qubulma dedi!... соң сьraqть اساسqan сьqacqа сьqьp vара çatqan bir çaş-өсүмүр vала.

— emine, көrdүңөрвү çoldoştor?... silerdi qandaj tosup aldy?!

— toqtojtur!— bul qata! mьndaj voluuqа керек emes, sen tyşyn!

— Çaraluuqа çol ver!... deşip eki çumuşcu menen bir ajal uzun voluu arьq kişini çetelep vара çatyştь. Aньn ysty arpaq qar, çaranyнn çeңinen qan şoroç-lop turat!...

Beli көгөryp, vozorqon eerdi aqьrьn araq çьjьmь-dap, men çibөрөjst devedim velet? Alar radьşanь ça-şьrdь,—alar qalyqть emine qьlsьn? Der şьvьradь.

— Attuu saldattar kele çata!

— Qacqьla!

Attuulardь көrgөndө dubal şьjaqtanьp çөө saldat-tar darbasadaj eki çaqqа aсьla tyştu.

Oçun salьp vьşqьrьp, soçolonup ortodon attar сьvar çattь. Apjiserdin çьjьqьrьqь сьqть. Atçandardьn çьna-зыnan bir qatar suurup şiltegen qьlyctarь avanь ça-гьp çarqьradь.

Top el qьlcaqtap işener—işenbesin vilvej, kytur turdu, tьm—tьrьs volo tyştu.

— Bas!... Degen suuq tavьş сьqть. Eldin vetin көz-dөp qujur soqqondoç, çer aylanqandaj boldu. El vi-rin-viri сьqа tyrtur, çaradarlardь vьqьrьp, ölykьrdyn ystynөн sekirip vardyqь vьz-сuu tyşyp qacuuqа kirişi. Attardьn tujaqьnyн dyvury çetip qaldь. Saldattar ulup kele çatyştat. Attarь çatqan çaraluulardьn, ölyk-terdөн sekirip өtүp çatat. Qьlyctarь çarqьldap anda sanda —şьңqьrlap kelip, өtkyr volottuu sөөky taarьp kelgendigi yny uqulat.

Qьlyc tijgen kişilerdin сьңьrqan yndөry bir-birine qoşulup, kyngyrөнup vözulqan a-a-a—... degen eesiz çьjьqьrьq volup сьqat. saldattar eldin vaşьn көzdөj

— Атыштыда... савыштыда—деп ажал сумсајды.
— Anda ушундај вујруқ болқон екен-қо-Мьқажыло!
— Болдуда ушуда деп чигит асууланьр—өзүң менен сүйлөшөт деп оллодуң веде?... Çе шағар берип тозур алат дедін веде?

— Тоқтоосу Мьқажыла...

Çаралуу тоқтодуда, дубалқа сүйөнүр—емине үсүн вьзди өлтырүшөт? Ошондој мьжзам вагь? Ким вујруқ берди?!... деп қыҗқырғыр çиверди. Аньн çанынан вағтарьн салыр туңғулар елда өтүр çатат. Дақы бир çерде бурста елюу-алтымыс киши соқулуп турат, ортолорунда дені қысылған бирөө қақылуу, асуулу үн менен:

— Оларон кесее төрөнүн айдьнда болқон. Ал еmine болорун билген. Ошондода ал қубулуп вьзди өлымгө атыр келип оltурат!... деді.

— Ақа қандај рајда?

— Мен қайдан билејин?

Тортун туш-тушунан толқундоолору кысөды. Алар айдьларьндақы көмескы суроонун çоовун іздешти. Ал çоортун зары екендигин сезишти. Толқундоо отунда ішгендик, „андан“ кыткөн ширин ұмыт рајдасыз кыды. Көсө ортосунда кийімі çаман, қажылуу көзу вадьрајқан, еnellik сьлгынсылыгы ветінен көрунгөн ажал оң қолу менен қанға војолқон сол қолун қармап:

— Еми қантир іштејмін? вадарьмды қандајса вақатын? Муңумду кимге сақат? Радышдақы қаршы болқондон кийін елди қақтоочулар қайда?—деген суроолору вьжик, асық сықыр, елдин сезмін ојқотуп, денесин титиретті.

Аньн çанына туш-туштан çыгуырп келишип, шамдақай қақырады, аньн сөзүн кыжыттыу вејилдері мененуақушту

— Елди қақтоо, мьжзамда қоқ болуп сығааь?
Кеелери оор үшкырышөт. Кеелери ақырғын қана ансаық иқузарыық қыбај қана тидөшөт. Белгисиз бир çерден асуулу, зардуу үн сығыр.

— Мына çардам!... Баландан бутун сьндаритым!...

— Петрухааь өлтырушты... Мындај үндөр көр сығыр.

Ал сулар қалаққа асуу иқулуп, „өлтыруусьден қутулууға“ деген сезимдин қуварқан өндөн қол тапқандьқы сезилет.

— Çолдоштор! Еmine болсода шаарқа баралық! ошондон бир деме болор? Сейрек тартып çыргыле.

— Вөөдө қырылааьз!... Баргајыыз!

— Çыргыло!... салдаттарға айталы! мүмкына алар елди өлтыруу мьжзамла қоқ екендигин тышыншөт.

— Балким вадьдыр, вьз қайдан билеиз?!...

Тор ақырғындық менен болсода көбөјүр çалты. Çағтар аз-аздан тортот болушуп, ваарь тең бир қақты бет алыр, ваарь тең өзөндүн војун қарата çөнөшты. Вадьдық өлыктөрдү көтереп вара çатышты. Оор қыңқыстақан үндөр сықыр, ана қылуу қан çыттанат.

— Жақор Зимундин тақ çекесине тийипти!

— Брағмам Радышаньн марқаватына!

— Вара келде! дақы бир нече асуу сөздөр сығыр.

Мындан 15 мүнөт мурун айтьлса ошол сөздөрдүн бирөө үсүн қана ел тасталқан қылуу сөздөрдьнда бир қансаь айтьлды. Бир кичинекеј қыз үзеленіп, ар кимден бир:

— Арамды көрдырөну?... деп сьсқалаңтап сурар çырет. Ел дақы уңсуқушань ақа қол берди. Бир аз меңгил өткен соң қолу сьнқан ажалдан:

— Men mьndamьn!... Mьnda!... degen yny cыqtь.
Kөcө бoшoj тушты. Чaштap улам тарap кетip чaтть.
Чaшap қалқандар екі— үстөн болушup, салмақ менен о-
лонқондој чaштapдь улам қарap қoшup, аларда қалбај,
қараандашьp кетip вара чaтышат. Anda-sanda қана
қайсы бүрөөлөрдүн кyжyккө сьдај алај ақьpьн қана;

— Eldi таштағань ұшубу?-Degen сөздөу уқулат.
Өлгөндөрдүн өмүрүн қысқанышты, біроқ алар менен
оор қилулуқ турмушундақь eski қалдықтарьнда қоғо
өлгөндөгүн cecишip, қулақтьн қуқурун алып, сырекке
қайсы қоғун сала турған „al“ тууралу сөзdy аз қoз-
дошту. Mүмкүн al тууралу елдь degen өлыктын орду-
на қайта башқа бир deme тундуравьзвь деп coocu-
қандьқтан uncuқушбақандар...

Чөө салдаттар радьшанын уяын қурcap tireлiшкен,
атиу салдаттар болсо сараждьн алдында турушат.

Сараждьн алдын сөр менен атып воқунун сыттарь
қартар турқандьқтан сәман сыт бурқулар турат. Қы-
лыстарь менен 1) ьспорлоры шықьлар, башьларды
өкүмдөу аттарды бутунун дьүбүртүнө қошуп, қа-
лыз тор есен mindegen қарданған қаны қасқан туру
сууқ адамдар туш-туштан келип салдаттарды ьқатарь
турушат.

Бир 2) rota салдаттын бир ucy радьша сараждьн ду-
вайьна tireлип, екinci ucy менен башты қурcap турған
темир қурcoоқо cejin созулup, саражда кирyуcy қолду
қайтарьp турушат. Заардуу салмақ менен-тарақьла
мырзалар! деп фeldfel ь)

1) Арпьседин тақасындақь атты сыргьзууcy темир.

2) Rota, салдаттын бир бөлегь.

3) Салдаттардын он башьвь болқон киш.

Қуваньсвек

Eldin бетin көргьsy келбей қолун шилтеp, ортодо ва-
шьp турду: Топтун icinen бирөө:

— Бизди emine сьбербейсиңер? деп сурадь.

— Қайда?

— Радьшақа!

Тоқтолup турдуда қыңьылаң кейip менен:

— Al қоғ деп ваяа ele ажтрадьm веле! dedi.

— Радьша қоғбу?

— Оова, силерге қоғ деп ајтыладьвь—кеткile! Ke-
te бергиле!

— Радьша тақыр ele қоғбу? degen бирөөнүн шыдып-
дақан yny uқилду. Feld felvel дақы тоқтој қайьp қо-
лун көтерды.

— Буқа оқсоқон сөздөуьнер үсүн сақ болқула!
Үнүн бурup;

— Qalada қоғ!...топтон:

— Eo сьрде қоғ! тақыр қоғ

— Өлыптыр!

— Ань силер аттыңар, шайтандар!

— Силер елди қыравьз dediner веле?

— El қылыбайт. Тьгөте алажьыңар! El вараьна сьтiсет:

— Силер радьшаны өлтырдынер! тьsyндырдынербу?

— Kеткile мырзалар, вьсырвавақьла!

— Сен кимsin? Салдатысьдьвь? Салдатким?

Екinci бир сьрде:

— Силердақы кимсиңер, биз дақы кишөиз азыр шинел
кијip зьндыьp турғаньңар менен, ертең ele биз ки-
ген кижимди кижip қаласьңар! Tamaқ керек болот іш izdeј-
сиңер. Іш тава алақандан кижin бизге оқсош, тарақтақы
тава алажьыңар, ошондо силердидақы ақса болуптур
деp қьгьp таштаса болор веле? деп соқо сақалдуу

qart kişi saldatlarça tüşyndyryp çattı. Saldattar yşyp ketişi. Buttarı menen çer tepkileşip, qalaqtarın uşalaşyp, miltýqtarın ulam bir qoluna bir qoluna almaşyrtaşyp, arı-berli nasyp turuşat. Syjlengon sözderdy taňşaşyp, keeda, yşkyryp, tegerenip qaraşyp, kөгөryp toňqon erinderin çalaşyp qojuşat.

Suuqqa tonup kөгergen netteri bir tyrduy könylyşyz boluşup, közderi çaşydanyp, tömen qaraşat, çajşy birөөlery qanaqtarın salandatyşyp, tiştenişip „uşular ycyı yşyp turabyz-ee“ degensinip, topqo, qaraşyp, acıusu tem teşip bara çatqandaj bolup turuşat.

Sur sabyqtaj keryngon uzatasyňnan tizilgen saldatlardın çarçadandyz, könylyşydygy, qaraluuluqu sezilip turat. Aldınyq qatardaş adamdar bularqa taqalyp kelişip keeda kijinkilerdin tyrtkylery menen soqtuqurpa qalyşat.

— Aqyryn!...ynyn çyqtaraj qana sur kişi, kee birөөlery saldatlardın qolun qartırap qyzuulanyp syjlöşө baştaşat. Tigilerdin sözderynyn taasiri menen saldatlardın kejipteri wazulup, aňactuu musarbylyq tyrgө tüşşөt.

— Tije miltýqqa!—dedi samsalaqan tebejleely çigitke saldat çigitiaqş saldaty sömөjy menen kökyrөkkө tyrtyp:

— Sen çeldet emesisin!...saldatsın!...Sen rasjany çet duşmandardan saqtoo ycyň, çaqyryda eldi atırat bul elde rasjyadaqş el emesbi. Şaldattaqş:

— Biz atırtajız!—dep çöör wөrdi.

— Mena qaracş, aldında turqan el rasjaj!
Al öz padışasın keryyny qalaıt.

— Qalawajıt!...dep sözdy topton wıreө çyqarş
— El öz işi tuuralı padışasş menen syjlöşkysy kelse anşn eminesi çaman?... qana ajtşy! Saldat tykyrynyp turup;

— Men bilbejtım!—dedi.

— Bizge syjlöşyygө erik wergen emes—dep çoldoşu qoştodu yşkyryp tömen qaradş. Daqş bir saldat. Erkelegen tyrdө aldındaqş kişiden;

— Çerdeş, siz Rezen gywyrnasşnan emessizbi?

— Rьsқор çaqşlyqşmьn! Emine qılmaq eieç?

— Çoq tım ele suradım. Men Rezandьqşmьn dep waşyraja tüşyp, dalşşn kyşөp qoju,

Tentzdin çeeindegi taştarqa urunqan tolungan eldaqş çajralyp, wozorqon duwaldaj qyrdanqon saldatlarqa urunup çattı.

Araş qana kee birөөlery bilwese, bul çerde emine iş-tөөgө emine ycyň turqandьqtarın көwü wileşbejt.

Асық sezilgen maqsat cektelgen tilek çoq. Waşşnda daqş irençyy, acıulanuu, өс alqşlarş kelgendikteri sezilip bir birnin çandarşnan ketkisi kelbej көсөde turqandьqtarında oşol.

Bıroq daqş kimge muңdarşn, kimden өс alşşarşn bilişbejt saldatlardaş çөn qana turuşqandьqtan eldi acıulanдырşwadı.

Saldattar yşydy. Deneleri qaltıdar, tişteri, eekteri şaqşldadş.

— Erten menenki saat 4 dөn weri qaqşyр turabyz bir walaа ekençө.

— Çatdaqş, өi!

— Siler ketsenер wolo, wızdaqş qalсыdar turwaj çылуу qazarmaqa ketet elek.

— Saat qanca boldu eken?—deşti saldattar saat eki camasında ele.

— Silerdin emine тынсыңар кетти? Emine кytөсыңөр? dedi feldfevel. Анын соңсунур, mastojur turur ajtqan sözy eldin çyрөгyn muzdattь. Анын бул sözy çөн sözdөrgүнө qараqanda өзгөçө tereң маанилуу uқuldu.

— Kytкөnyңөр менен dele ecteme сықвайт. Biroq siler үcyn saldattarqana azaptанышат қамықышат ваşтық kijgen çаш çigit feldielden;

— Bizdi atasыңармы? деп surady.

Feldfevel biz az turur, çajqana;

— Buşruq qalsa atamyz!—dedi.

Bул çоор el icinde тарыпctuu söz менен, шыдылдақан кылкы sözdөrdyn тildөөлөргyn туулуşuna, себер boldu.

Вагынан воју uzun sarь kişl ynyn qatuu caқыр.

— Emine үcyn? Emine үcyn? деп surady.

— Başqaruuсunyn öкүмyn uқвайсыңар!—деп feldfevel қулақын uşalay vaştady.

Saldattar toptun sözyn көңyлсыз qana uқушат.

Birөө aқырын:

— Azыт быық бирdeme bolso—ee!... dedi.

— Menin қаным kerekwi?... degen қаралуu, қаarduu бир yn uқuldu.

— Men aivan emesmin! dedi тарыңқан сыжақтаныр saldat. Түмен көз uzun қатарда тизилішкен saldattarqa тынсы текшергилери kelgendin çijirкентip қарашты.

Oşondoda көрçyлык қазарmadaқы saldattardын қысылқан çyрөктөргyn çана қазананын салты менен сырмайқан ваşтарына бир тырдуу қыжмы otun туудуруп özylөrgүнө қақындатыр таитқылары keldi.

— Saldattar siler kimsiңer? siler dele oras elnin baldarsыңар el kedejlendi, eldi qорqоор eckim çоq al unutuldu, ec kesipsiz, қызматысыз, tamaқысыз қалыр olтурat. Oқол el byгyn paдыşасынан çardam suraqаны kelip oлтursa paдыша аларды siler arqan attырып қыдырып olтурat.

Eeej saldattar! Бул турқан el silerdin aқы-iniңer, ata-enеңer! çалаң қана özdөry үcyn emes, silerdinda қамыңарды ojlor çyрөt алар болсо silerdi elge қарғы сықарыр, ата aқаларыңды öltүrytyр olтурat.

Ojloқulасы! oзыңөргө öзыңөр қарғы сыққаныңарды тыşынбөj tursaңар kerek degөda bolot dedi, qojuu saқalduu, көgylytyr көzduy tolmoc kişi.

Tegiz çana тынсы сыққан бул уны syjкүмduy çyzy, saқалындақы көryкtyy aқы, бул kişinin bytkyl кеbi çана қадиреse sözy saldattardын көңylyn eritti çyрөгyn toлquндantqандаj boldu.

Анын sözyне сыдаj алысвай ваşтарын salaңдатыр saldattar муңайыр тыңсар турушат.

Qaj бирөөлөry vaşтарын çajқысыр qatuu уşкырыşet, қajtadan tyjылгөн қавақтарын çасысыр eki çaqтарын қарашат, anda бир saldat кеңеш bergensip,

— Арыақ tur, arijser uқat!... dedi Arijser degen-deri uzun muruttuu, uzun воjлуу aқ çumal kişi salmaq менен ваşыр pronttuu çектеp kele çатыр, он qoluna meleejin kije берip tištenip—tарақыла!... çоқол-қула ары!... emine deşet? Syjлөp көrgyлө!... Syjлөtөrmyn silerdi!... Dedi қалың қызыл бетtyy sur дөңгөлөк көzduy бражымсыз, meerimsiz arijser çerdi byтар ваşыр

şaşvaj kele çatqanına qaravastan bul köryngöndөн kijin ele uzaq ubaqyt közge illnvej-billnvej ötyр çat-ty, ubaqyt.

Ar-bir ötkөн ubaqyt bir qasijetsiz, çijerkenictyy şunduqtuu işten ыdam qасыр qutulajın degen şajaqtanыр billnvej ötyр çatты al ötkөndө ar çaqñnan кө-rynөgөн bir сызық tartылqansыр saldattar qatar tyzyle qalyştyda icterin сырылытыр-кекыректөryn сыqары-şыр ваşын qarар tikijişip kee бирөөлөry көзүн ыmdар еlge аrijserdi көргөзыşөт, qabaqtарын tyjyşөт, saqtan-çыла degendej mandajларын тырышырышат аrijser sal-дattардын алдына тоқтоj qalyр: qatuu yn menen:

— Qaja!...

Saldattar qajqala tyşyp tiptik volo tyşyşty.

— Tarooçо vujuramın!... dedi еlge аrijser, çana şaşыlvaj qылысьн qыñnan suurdu taraluuda ec mym-kyndyk çоq ele. Kicine ajantqa top-top el eвеgejsiz qujulup çatты, анын сырындаçы көсөдөгү еlда qa-раатандаj çajnaluda ele.

El аrijserge çijrkengenstp çaman көз менен qa-рашат. çuritun tildegenin, шыдындаçаныñнын ваағын uçup tursada аrijser аqан qоrçolucuu ваş çоq. Bilgiztæsten qaqyjdyda turdu. Kотqa ölyk qараçан-şыр qarajt. Qaştarь billner—billnbestej dirildejt.

El cuqurajt adam тыньстыçына оqşовоçон çана mндаj myнөттөрдө оrunsz volçон bul тыньстыç еl-дин qысығына tijet eriksiz acuulantat.

Arijserdin еldi qордоçон көз qараşы асыç vajqa-лыр турат.

— Bul kamanda vere alat!

— Bul kamandasыз ökymсыз ele vaş kesyyge dajar!...

— Ehee... seletkesin¹⁾ suurup алqанын qара!...

— Ij... myrza, төрөө! ölturyyge dajarsыңмы? ызы-суu көтөryldy, шыдындoo таşқындady çана bir ubajm-сыздыç yмыtsыздыç qaarmancылыçы çer dyngyрөtyр çавqыратты.

Fedfevel аrijserge qarар seltetip quрquu volo ty-şyp qылысьн ыр suurup алды.

Bajqоoston kernejdin şunduqtuu, qоoptuu tavыşы uçıldı.

El kernejçige, qarajt uurtun ajavaj çelge tolturup, көzdөry çajnar сыqа tyşyp qaluudaçы kernej diril-der dalajqa cejin çeldi ыdatыр ыşқыр turdu.

Kernejdin kyngyрөngөн çez davыşын adamдын qarqыşы ыşқырçан сыңыдаçан yndөry qol qajыras-taj qоqujlaşы ölym qorqunucuna qutulçusta.

Bolçонduqtan ыçқырпыр асыңqандыçмы? Алыстыçмы? ызы-суu qыjқырçатар ujudаныşыр çerdi vaşыр ketişti

Boz kijimdyylөrdyn bir qatarь etæتينen tyşyp çerge çавыşa qaldы, kee бирөөлөry betterin vaşa qоjыştu oşol ubaqta qоjuu saqalduu bir kişil paltoosunun omuroo-sun асыр çiverip еldin алдына тура qalyр көк çyzyn-dөj tunuq көzy менен saldattарqa qarар; төmөн curu-cuunun icine çitip çatqan sözdөrdy syjлөp tur-du, saldattar мыльqtарын оңдоj qarмар; najzalaryнын асуu qaroolun тоptu көzdөj tkejtip suudurup mee-le-gen; шыqаалаçан qalyрta өңкөjө qатыştы. Najzанын qarooldoçон ucu мылç мылç etip, bir төmөн bir çоçору

1) Seletke аrijserdin qылысьна шыдындаçы qоjулqан at orustar seletke dep сында tuzdap qоjçан салыçтыа bir tyryn ајtat.

ketip toqtoiboj, bir azьraaqь qana aldьnqь adamdar-
dьn kьkyrьgyn daldar ььqalaqandьqь sezilet.

Alardьn vaarь dirilder erip vara ьatqan ьumьsaq
qana vujum volup kьzge elestejt.

Bir ьjirkenictyy canq etken acuu yпььqь — Siler
emine ьatasьnar? mьqaacьlar!... najzalar iretinen vu-
zulup, qatuu dir-dir ete tyьty coocuь ketip vaьp
qalqandaj mьlьq yny tars etti, oqo ucqan, mьlьq
ynynьn coocuqan, ьjьrap ьatqan ьaraluular menen
ьlyktьrdьn sezgenen el artьn kьzdьp ьajpalda vьr-
lьryy yusyz tisiz vaacьanьn taqtaьnnan sekirip ьatsьat.

Oqtordo vadьrata ьaar ьatat vaqьanьn taqtaьnьn
ystyndь oq tijgen vala, oьol taqtaь ystyndь asьlьp
vutu asmanqa qarap asьlьp qala verdь qojuu cactu,
uzun vojluu bir ajal „uu-uul...“ dep valanьn ьanьna
qulaj ketti.

— Tuqumuq qurqurlar!.., degen vьrьnyn acьluu
yny uquldu: El sujulup, tavьь ььm-ььrt volo tyьty
ьamьrdaj ьaacьan oqo ььdavaj el ceginip el qoro-
lorqo qьььlьp kirip kьcь-kьcь menen vatьrapandaa-
lar ьoqolo vaьtadь. Saldattar menen ьacьqan eldin
ortosunda kytylьgьn ьlyktьr ьansьz cala ьandar
menen qaptalqan mьnduu tala vajda voldu.

ьlyktьrdьn arasьnan kee vьrьlьr ььp turup ьacьan
eldin artьnan ььmьn qujun volup ьygyrət. Daqь
bir oqo ьansьlqan oot ьaraluular ordularьnan sen-
delip aran turuьp, ьan talaьp daqь bir ьaqь kьzdьj
qandarьn aqььp ььnьj vaьtasaьt.

ьlym qucaqьndaqь tymьn el qanqan vojolup ььь-
raьp; birinin vaьь kercejip kьrynup, vьrьnyn qolu-

vutu arьajьp, birл net netinen birл calqasьnan daqь
birл onqosunan tyьkьndьj voo tyьyp qojrap ьatsьat.

Aqqaq qandarьn ььlь mьrьkьtj.

Bul qandarьn ььlь, kyn mee qajnata tijgenden
kьm tьzduu denizdin vuusunun ььndaj volup
adamdь mas qьlьp dengiretip ьzyn ьattatqьь kelet.
Bul ььt adamdьn ojun vuzup vaьqa bir ьolqo salat.
Munu ьasapьlar, saldattar ьeldetter qana ьaqьь bilisət.

Eldin sujulqan toptorun daqь ele ceginip ontolop
vurgurap vozdop ьjlaqan, qarqacьan mьnduu yndьry
qoьul-taьyl volup aralaьp ajlananь mьnduu tavьь-
mьnduu kyy menen ьanьrtьp kele ьatat.

Qьjьmьdavaь zaqajьp turqan saldattar ьlyk ьjjaq-
tuu kьrynet, alardьnda ьjьqьrqan ьjьqьrьqtarь ььqь-
rьqtarь kelgen ьjjaqtuu vьroqda anь toqtotqondьj vьt-
terlь vozorup erinderin kee tiьtesət, alar, kьzdьryn
coь acььp vьt alqan ьaqtarьn qьjьmьdaj tikteьti.
Bularьn kьz qaraьnda ec bir adam valasь bilinvej
kyugymdьlgьn kьzdьryne ec nerse kьrynvьgьndьj
voldu. Mymkyn bulardьn qandь kьrgьndьn daqь qan
tegenьzьvь dep qorqonduqtarьnandьr.

Qoldorundaqь mьlьq qaltьrap najzalarь catqaldь'
vьroqta alarqa bul qaltьroo qajqь— ьer tundura alvadь,
vьvьvь; bulardьn ьyrgьndьgy erikerlь kyckь salьp
ьzy arqasьnda ьoqotulqan ьana meeleri cirik aldoo
menen ьelimdegьndьj.

Kьk kьz, coь saqal tura qalьp mьunu voьop qa-
mьqqan yn menen.

— Menl ьltyryьken ьoq... mensilerge acьq ььl-
dьqьь syjlegьnym ycyп ьltyrь alььvadь.

Çaralular menen ölykterdy çajnar olturup top tynöyp ilgrilööde saldattarqa syjler turqan kişige qatar turuşup, anıñ sezyn belö-çatı bir qanca adam munduu yn menen birinde qatuu kynöölöj wide çaj tyrdö saldattarqa syjler çatışat. Alardın sezynde alige cındıqtın qana çenerine işengendik uşul tyrdyy qaardın maanisiz, ыqsızdıqtарыñ анықтар bulardaj qatalıqtardı alardın ojuna qujmaq bolqonduqtары sezilet.

Saldattardın eriksiz qana mojudarına alıp turqan uşul qızmatтарның адамкercilik namызына qara tamqa basарыñ tuşyndırmök boluşup, çandarın taştар çıberішіp vardыq ojlorun ajтыр çatışat...

Apijsar altı atарыñ suurup alıp oşol көryngөн top kişini көздеј çenedy alar topdon salmaq menen tomlonup kele çatqan taştар ыqsqandaj eki çaqqa ықыр taraj berіştі.

Kөkköz saqalduu kişi qajmyldavaj asına turup eki çaqındaqь qandı kergözyp qazuulanıp apijserge betmebet tuurup kynösyn ajta verdi.

— Munu emine menen aqtajсың?

Apijsar anıñ aldına kelip qavaqtın tyksyjtyr turup qolun sozdu atqan yn uqulqan çoq, atıucunın qoluna uc ajlanqan tytyn qana көyndy.

3-Tytyndөн kişin syjler turqan kişinın tisezi vykto-lyp oñ qoldu bir serpip calqasınan ketti.

Eki çaqtaqьlar öltiryucsyny көздеј umtuluştu apijsar-да qыльсын çarqьldata sermer çaqьñ kelgenderine altı-atарыñ çuma берip ketencikteј vaştady...?

Bir çañ öspyrym vala anıñ vutuna çыqьldı ele al qыльсын anıñ icine sojlotup sajыр aldı. Bala qaj-

nalqan yn menen qajqьтыр asoo atca tuş kelgen çaqьna sekirip çyret birөө tevetajь menen apijserdı betke urup aldı kee birөөlөry uuctар-uuctар qanduu qar menen urup çatışat anqьca apijserdin aldına najzaların tikcejtken bir qanca saldat menen feldfevel çetip keldi.

El qatсы çengen vaатыr eldin artыnan qыльсын ser-mer, bir ubaqьtta көtergen qolun tuşyryp, ajaq astыn-да tepsellip çansыrap emgekter çyrgөн çorду valaqь qыльсын daqь sojlotup aldı.

Andan kişin daqь kyngyрөгөн kernej yny uqul-du. Bul yndy taаныqan el çaqcelekej tuşyp çасыр al ajantı vоşotup çatat.

Kerineј көкty çатыр apijserdin vaатырlyqьñ saldat-тарыñ nuru өккөн көzyn, apijserdin qызы qanqь çuulqan qыльсын çыratылqan murutun kyugө salıp, yn qоşqondoј.

Çылуу qandın al qызы öny kişinın көzyn eriksiz tartыр tojвоqondoј tilekti kyjdyryp mas qьlqandaj sal-dattarda çalmandар eki—çaqьñ elenдеp çараşыр oqtoruna daqь tiryu tamaq izdegendeј...

Apijsar saldattardın aldında qыльсын vaşыnan aşыra sermer qatuu qaardаныр toqtoloo syjler adam ajтыс yn menen birdeme derqajqьтыр çatat... tuş-tuştan aqa çoor volup.

— Qan lcer!... oçolvol!... degen qajqьтыrtar qujundaј usup çatat.

Apijsar murutun oçooqo kirişti көçөлөр qavqa tol-turqan egindeј elge toldu. Alardın көvy majda qыз-matçыlar, soodagerler aзыраaq qana çumuşularda var. Bular qajrap çatqan ölykterdy, төgyлгөн qandardı кө-

ryp turuşat. Yjlerynön qorqonduqtan cыqqandyqtan кө cөde da qorqunuctuq sezimin tuuduruşup eki қаqtарын elendesip qarap qandajdyr bir nerse kыtkөndөj болушту.

Bir-biri менен qыrqын tuuralu syjlөşyset tildeşet. Yşkyryşet, çenil çaradar болqон çumuşçulardan emine iş болqонduqun suraşыр bir-biri менен yndөryn çaşырqan тырде өзгөcө сыр çашырın çet çөnynde syjleşet. Bul çerde emine ycyn turqandyqtарын ec бирөө silbeseda yjlөryнө ketişbejt.

Bularqa çat болqон bir-nece çyz kişinin өlgөн çaradar болqон qандuu oqujadan kişin bular өzdөryнө da mынданда tereң, mынданда qajqыlyuu bir oquja bardыqын sezişkendej, bular mындан murunqu kyндөryn: өkmөt, çan vaşqarıucular çana өzdөryнyn uqоqtары tuuralu meelerindegi көmөskы eles воjunca esepсіз өtkөryşty. Mындаj көmөskы eles bulардын vaşыcө ajlандыруuqa çana çараjt.

El çandy turmuшта өzdөryн saqtaj turqan kыc деп aйлendikтен; qazырqы тынөcөcөz ojlordon çana qorqunuctuqtardanda saqtaар degen işenimdik tuıldı. Bul çaңqa işengendik менен turmuştan qancalyq qыjындыqtар көrynyşыр çenil çaralanыşsada, keede qatuu tajaq çөссeda, bular tez, unutuşыр işengendikleri murunqudaj ele qaluucu.

Biroqta bygyn, mee qozqoldu, çyrөkkө suuq toldu murunqu işengendik adattары çeksen volo çoqoldu. Bygyn bular qарduu ç. çaңqa vaş işbeben, ujaşыz kыc aldыnda, çalqыз çana qorqоosuz ekendikтерin acыq sezişti: al kыctyn qancalyq өlymge ucuratam çesed: qолunan kelet. Bardыq turmuş „анын“ qолунca „an“ ec kim toqtotoda albajt.

„Al“ eckim менен syjlөşbejt. Emi көcөлөrdy өlykke tolturup, çan aqызыр, çaşыastan өзynyn өkymynyn cekсіzdigin көrgөzyyde mындан „анын“ aqылыз cekcerilgendigi acыq көryнөt. „Al“ çyrөkkө qorquu tuudurup qandaj çaşоо qandajca qutuluu tuuralu ojlounuqa meege çol saldy qолun salbыратыр ketip bara çatal.

Аны paltoosunun аldы qаңqa воjоlqоn аndаn.

— Siz çaralandыңыз?...dep suraşty.

— Çoq

— Tigi çan emine? Qajdaqь çan?

— Bul çan menik emes!...dep çоор berdida aғыraaq vaşыр toqtop, eki çaqын qараныр.

— Bul menin çаныm eme mыzalar!...bul aqa işengenderdin çаны!...dep saңыcо çala-bula syjlөp aғы çyryp ketti.

Top elge çatcыларын bulqalaqtatqan attuu saldatтар atiretteri çetip keldi top алардан qorqup, bir-birine qызығыşыр, дырқыşырqa суuqa араket qылыşty. Saldattar mas болqонduqtan орду çоq ыçандашат, eerge tyz oltura алыşыр көcykөry eerdin тыjaq-выjaqына bul-tandajt. Kede көnyidenvөгөnsyp, eldi çondon aғы çatcы менен çавымыş volup өlyşөt.

Saldat саар çibergende çыqылqан бирөө тура çалыр;

— Emine ycyn' çavaşың oј аjван?... dedi çаqа; qоjqоn saldat iñinen мытыqын аla qоjур, at ystynөн al kişin qоlqо атыр çiberdi.

Al kişil çalp ete tyşty saldat qatqыrqan воjдон атып çандыqqa bir saлыр атығылыр çyryp ketti. Bir çaqыş kişingen kişil qubarqan өң менен eki çaqын qараныр

— Emine qıbışat?...Körün çatasınarvı mızgalar? dedi. El cuuru-cuu, kyuygy volup qorqqon, qaj-qıy qaraqa kömylgön yndöryn menen çer-suunu çaqırtıyır çatışat. Bulardın kövy tınyctıq tilöcsülördej köryndyy.

— Ajtıbızcy al emine ycun sal⁴atıy tıldedi?

— Saldat anı saar çıberbedıvı?

— Aldaqı saldatqa çol voşotup cetke cıyqa vergyı tıjış ele, darvazanın çanında eki ajal menen bir istudent¹⁾ volup qoluna oq tıjgen çumıuşcunun qolun vaj-tar çatıştıb.

Al qavaqın vırkөр eki çaqın qarap çanındaqylarqa syjler çatat.

— Bizdin ec qandaj çasın ojuvuz volqon emes.

Al tuuralı tıncıylar menen çaman ojuulör qana ajtışat. Biz körynөө vara çatqanvıvız bizdin eminege vara çatqandıqıvıvızdı ministirler bilgen alarda bizdin arızıdın köcyrmesy var.

Andaj volso kelyuge volvojt der ajtıssa volvojuvı anı ajtıuqada ıvaqıttar varelle viz vugyn qana çıjıla qojqon çoqvuz bizdin²⁾ kelerıvızdin palıtsıja³⁾ ministerlerdin vardıqı vıllşken qaraqıylar!...

— Siler emine tuuralı suradınar ele?... dedi siz ojcul arıq avışqa.

— Padışa törelör menen vaşqarvaj; elden şajlanqan kişiler menen vırigıp vaşqarsın degensiz! Törelör menen vaşqarıp vıtkıl brasıjanı talap vıtyuşty,⁴⁾ İtter!...

1) Çoqoruı daraçalıu mektestin oquucusı

2) İgerci, padışa ekmetıyın mlıtsıalar

3) Yazır sıjaqtıu Qıvanıcek—avuzar

4) Svoloru degen sezdy ojon ettik. Avuzar Qıvanıcekerek

— Tuura... Elden şajlanqandar menen qoşo vaşqaruı durus, dedi avışqa.

Qoluna oq tıjgen çumıuşcunun qolun vajlar voluşup arızın çenln tuşuyuşty.

— Braqmat, mızgalar!... Men çoldoşturuma veker vara çatavız desem volvoj qojuştu ele. Mına emi kördyner qol dedidaqolun qojnuna saldıda çyryp ketti.

— Alar qandaj syjlöşyset eken?... Siler uqtıdarvı?

— Oova vıroqda mındaı qıroqın çasoo çaravajtqol!...

— Bugyn anı öltıryşse, erıen menıda öltıre-avışat!...

— Oova!...

Daa vır çerde qızıu tyrdö;

— Balkın al vılgen emesçyqr!

— Al vılöegende kim vılmek ele? der talaşır atışat oşondoda anı çaqtıocular top icinde çoq qatarında.

Eldi qışır köcöge¹⁾ artılderıja²⁾ vatarıaşvı cıqtı. Saldattar atqa minip çana aravanın, arava ajdaqıç oltuurucu çerinde ojlonqon tyrdö eldin ıstırtön qana qarışat. El alarqa tim qana çol vırışet. Attardın çasalqalar şaraqııjt, ykөkter qaldırıajıt Zamberekter çer çıttaqandaj tııuşu qatarı menen çer qarap qalqan vıl çyryş öyk kömyuge çenögendögy çyryşty eske tuşyret.

Alda qajdan tarsıldaqan yndör uquıdu el tıncıı tuşyp qulaqtarın tyryşty vırөө arızın

— Daqı... dedi

Kөcөdögy qıjımy çandanır vaşqaca volo tuşty.

— Qajda, qajda?

— Aralda... Vasiljev aralında!...

1) Soor qaralqa ee volqon vır velym saldat.Q.A.

2) Oor qaraldı alıp çyryucusı saldatın vır velymy zamberek vıllımet sıjaqtıular.

— Siler uqur çatasıpatıy?

— Bras elevi?

— Сын сезум!... Qural dykөнyn алып qоjuшту!

— Ohooo...ој-јооој...

— Tilgerem qaraqajların kesip özylөрynө qaalqa çыльыр, көтөрүлүс çasar çатышат.

— Мына аа!...Uşundoј екен—ее!...

— Alar көрүвү?

— Көөөр!...

— El!...çazyqşыз төгүлгөн qандын өсүн алысса екен!...

— Çyr, oşondo varaly?

— Ыван, Ыванівic çyrөөjsyzvy

— Оова...munu билесиңери?!

İşіңer uvaqь top ystynөн eіrөөnyn сықытыр уну çадырды...

— Kim erkindik ysyn kyрөşyny qaalajı? Kim qalyq-тын турмуşu ysyn? Emgek ysyn? Kim volocoq ysyn qan төkkysy kelet?—Çyrgyіө çardamdaşuuqа varalyz?... Kee eeri анын çанына сыялатqо çысылыşqan demelerdin ujutqusun vajlaj аldь.

Keeleri andan batьraaq алыстооqо тыьты.

— Qalyqтын qандај асууланqандарын көрдүнөрвү?

— Bul zaңqa ылајыq!

— Aqılsыз voloto...aj-aj-jaaaj!...

İñir icinde el erip ketkendeј çоqолup çattь alar y-lөрynө vara çатыьыр, özylөрү менен qоşо çаңqыздыq, qorquu sezinin; özylөрynyn maanisiz quldar турмуşundaj mantьqvaqan турмушта еkendikтерin cala sezgen-deј volup vara çатышат.

Çana emine oñoj, emine pajdaluu volso, oşoqо tez çana ылајыqtаныр кetyuge dajardьqtарын bildirişet. Ulam qorqunuctuq çyrekty ovqolçuta berdi.

Qaraqçылыq eldin ortosundaqь vytkyl сыrtqь vaj-lanьstardь yzdy. Ar bir çyрөгyndө otu çoqtor özy-nyn yjрөngөн burcuna çetip qalqalanuuqа şaştь.

— Attuu saldattar kele çatat!...degen çыqьraqan yn сыqtь. Qьсыqtan attuu az атіret сыqа qaldь attuu-lar emine çыларын биліşвеј oşol çerde bir az attарь-нын tujaqьн тыqьратыр turuştuda eldi көздөј ыqь-тыр çyгyp ketişti.

Saldattar өзгөсө yn менен uluшат, өkyryşet, алар-дын vul ynderyndө adamсылыqtan алыс volqон qas-tuu qajqьлуу yмыtsyzdyk eslkty tuulat.

Qaraqçыдаqь attar, adamdar kicirip, qarарьр qan krynyştь. Qылытар vozomuq tartьр çarqьldajт. Adam-дын ynyn qылытын санылqан тавыьş qalyñ uqulat.

— Qan, qan ysyn çoldoştor!... Qolunarqа emine urunsa oşonu менен urqula!...

— Qaql!...

— Çөн tur saldatt! men saqа muçuq emes!

— Çoldoştor taş менен...

Attar kicinekeј qara solokottordy ыqьта qоjuşur, ыьşqьrat, kişneşet—da oqtoј атьыр дыqьј туşуşot. Bolot qылыç şьnyqьrlar ¹⁾ өkym уny uquldu

2-Atdelenьja;

Şaşьр, dirildep surnaj уny çапыьыр çattь. El bir birin тыrtьşур qacuuqа kirişti.

Kөсө वोşор, taq ortosuna өlykterden majda çьr-duu dөңder pajda voldu. Arqь алыс qьсыqtan attьн ыldam dyvyrlөрү uqulat..

1) „Kamanojanь..“ өkymdep аldьq.

2) Saldattardьn еñ kicine volymy. A—ç.

— Çoldoş siz çaralandyňyzmy?

— Qulaqymdy taagyp ketkendej boldul

— Quru qol menen emine qylmaq elen?

Boş köçede malyňy yndöry çapnyrdy.

— Daqy ele carcaşqan çoq şajtandar!

Tymtyrstyq şaşqan qadamdar köçönyň mýncalyq qyj-
myslyz tynçy tyşköny taň qaldyrdanda, şaardy tegiz
qartar ketkendej, gyıldöp çyqqan dylöj çapnyrdy
uqulat. Qajda ekeni belgisiz çaqyn çerde qaraňqy
burcta ontoloqon yn salmaq menen uqulat. Daqy
biröe çygyrup bara çatyp wölyp wölyp qatuu dem
alqandyqy uqulat.

— Sen çaralandyňyz Jakop? der biröe dirildegen
yn menen surady.

— Toqto ecteme emes! der qyrqyrady Jakov. Attuu
saldattar çaşnyňqan çerge top daqy çylylyp, qara-
ňy köçöge çylylyp daqy aqty.

Kim ekeni bilinbegen, biröe aldyda bara çatty.

Al: Qaraňqyda any topton çyryta tanyp bolwodu.

— Bygyn bizden qan menen qoşo söz aldy!

Bul kyndön baştar bizda teň uquqtuu kişi boluu-
wuz kerek!... dedi, daqy bir acuuлуу yn:

— Oowal bygyn atalarbız özylerynyn kim eken-
digin körsötysty!... der murunqunun sözyn wölyp ketti.
Daqy biröe qorqutqandaj wölyp.

— Biz bul kyndy unutajabız!... dedi.

Top qylylyp qatuu çyrdy. Syjlägendö köwy tegiz
syjläp, yndöry waş-alamän qoşulup, qajqyлуу qara-
cui päjda qyldy.

Keede kee biröelöry sözyn uquzuu ucyn qatuu
qyjqylylyp çiberişet.

— Qancalyq el qylyldy!

— Emine ucyn

— Çoq bul kyndy bizge unuttuqqa mymkyn emes!...

Daqy biröenyn çulup alqandaj acuuлуу aldyň ala
ajtdandaj kirkirep:

— Unutasyňar quldar!... Başqanyň qany silerge emi-
ne?... dedi.

Bas çaaqylydy Jakov!... dedi biröe.

Çer qaraňqylyp tynçtyq wasty. El eki çaqyn qa-
raňy basuuda. Yndöry kyngyrenet. Yjdyn terezesinen
köçöge sarı şoola tyşyp turat. Anyň çaryqynda,
çyraq asylyqan qaraňqaj çanynda eki kişinin qaraany
körynöt. Biröe qaraňqajqa arqasy menen syjönyp
çerde olturat. Ekincisi any kötergysy kelgendej aqy
ijilip turat.

Eköenyn biri munduu, dylöjyn menen

— Qudar!... dedi.

R. S. J. 16

13452

Y. 12